

lardan soldakinin tamamen yıkılmış ve sadece bazı izlerinin görünür olmasına karşılık sağdaki iyi durumdadır. Dikdörtgen biçimindeki bu odanın giriş dehlizi-ne açılan kapısı ve iki penceresi olduktan başka dışarıya açılmış, lokma demir parmaklıklı iki penceresi daha vardır. Girişin iki yanındaki bu mekânların ne maksatla kullanıldığı bilinmemektedir. Belki kervansarayın bakımını yapan hancının ikametgâhı idi. Başka bir ihtimal de bunların "paşa odaları" olmasıdır. Büyük kervan ve sefer yolları üzerindeki kervansaraylarda ordu ileri gelenlerinin misafir edilmeleri için paşa odası denilen ayrı mekânlar yapılmıştır. Nitekim Konya-Adana yolu üzerindeki Vezir Hanı'nda da böyle odalar vardır.

Büyükçekmece Kervansarayı Osmanlı dönemi Türk mimarisinde ahşap çatılı menzil hanları tipinin bir örneğidir. Bunun benzeri, Anadolu yakasında Gebze'de Çoban Mustafa Paşa Külliyesi'nin bir parçası olan kervansaray ile Vezir Hanı kasabasındaki Köprülü Kervansarayı'dır. Rumeli tarafında bu tip, mimari bakımdan çok daha zengin biçimde Edirne'deki Ekmekçizâde Ahmed Paşa Kervansarayı'nda (yanlış olarak Ayşekadın Kervansarayı olarak tanınır) temsil edilmiştir. Bu sonuncusunun bir benzeri de şimdi Bulgaristan'da kalan Hasköy (Haskovo) Kervansarayı idi.

BİBLİYOGRAFYA :

H. Dernschwam, *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü* (trc. Yaşar Önen), Ankara 1987, s. 49; Sâî, *Tezkiretül'-ebniye*, s. 49, 113; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, III, 291-292; V, 269-272; Aptullah Kuran, *Mimar Sinan*, İstanbul 1986, s. 374; Erdem Yücel, "Büyük Çekmece'de Türk Eserleri", VD, IX (1971), s. 99-100, 1 plan ve rs. 4^a, 5; R. Ekrem Koçu, "Büyükçekmece Hanı", *İst.A*, VI, 3225-3227.

SEMAVİ EYİCE

BÜYÜKÇEKMECE KÖPRÜSÜ

Büyükçekmece gölünün
denize kavuştuğu yerde

XVI. yüzyılda Mimar Sinan tarafından
yapılan köprü.

İstanbul'dan Rumeli'ye uzanan kervan ve sefer yolu üzerinde inşa edilmiş büyük bir su yapısıdır. Buradaki alçak ve dar kara parçası genellikle bataklık olduğundan daha ilköğüt'de geçişi kolaylaştırmak üzere bir köprü yapılması gerekli görülmüştü. İstanbul'u batıya bağlayan Via Egnatia adlı ana yolun üzerinden geçtiği bu köprü bütün Ortaçağ bo-

yunca hizmet etmiş, Bizans İmparatorluğu'nun son döneminde ise bakımsızlıktan harap olmuştur. "Athyras Köprüsü" denilen bu yapının iki başında birer koruma kulesi bulunuyordu. 1433'te bu köprüden geçen Bertrandon de La Broquière, o sıralarda bunun harap bir halde olduğunu bildirir. İstanbul fethinin hemen arkasından Fâtih Sultan Mehmed tarafından tamir ettirilen köprünün daha bir süre öylece kullanıldığı anlaşılmaktadır. Kanûnî Sultan Süleyman'a elçi olarak gelen Ghislen de Busbeke (Busbecq) de bu köprüden geçtiklerini yazar. Aynı elçilik heyetinin arasında bulunan Hans Dernschwam ise yol üzerinde gördüklerini büyük dikkatle not etmesine rağmen buradaki köprüden bahsetmediğine göre köprü o yıllarda henüz bütün yabancı seyyahların hayranlığını çeken biçimini almamış olmalıdır.

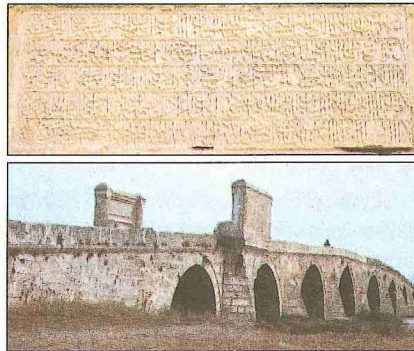
Romalılar'ın taş döşeli yolu bataklık içinden geçiyor ve köprüye ulaşıyordu. Bundan da eski köprünün kuzeyde ve bataklık arazinin içinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Kanûnî Sultan Süleyman burada yeni bir köprü inşasını istediğinde Hassa başmimarı Koca Sinan, bataklığın üzerinden geçecek kısa bir köprü yaparak iki ucunu araziden yüksekte kaldırımlara bağlamak yerine bataklık arazinin bütünü üzerinde uzanan çok daha uzun bir köprü yapmayı tercih etmiştir. Bunun için eski Roma Köprüsü'nü tenkit etmiş, "Eski köprüyü deryadan kâçıp kenardan yana bataklık içinde düşürmüşler, ol cihetten temel bozulup harap olmuştur, deryadan cânibi hem sığ ve hem sağ yerdin" diyerek projesini daha güneyde kurulacak biçimde tanzim etmiştir. Eyyübî *Menâkıb-ı Sultan Süleyman* adlı manzum eserinde (s. 266)

eski köprünün sel taşkınlarından zarar gördüğünü, bu sebeple de yenilenmesine ferman çıktığını ifade eder. Sâî Mustafa Çelebi de *Tezkiretül'-ebniye*'de Mimar Sinan'ın ağzından köprünün yapımını şöyle anlatır: "Buyurdu bendesine hazret-i şâh / Yapam deryâya bir köprü ola râh // Çeküp kavs-i kuzah gibi kemerler / Ki yeksân ola halka bahr ile ber // Salındı ka'r-ı deryâda esâsı / Ermişti evc-i a'lâya binâsı // Hakkın avni ile buldu kemâli / Büyükçekmece'deki ol cısr-i âlî".

Köprünün üzerindeki kitâbelerden Arapça olanı, eserin Sultan Süleyman'ın emriyle inşasına başlandığını ve oğlu Sultan II. Selim tarafından 975'te (1567-68) tamamlatıldığını bildirir. Yazı sanatı bakımından çok başarılı olan kitâbenin hattatı ketebe imzasına göre Derviş Mehmed'dir. Kitâbenin sol kenarında ise "amel-i Yûsuf b. Abdullah" ibaresinin okunduğu bir kitâbe daha vardır ki bu da köprüyü yapan mimarın adını vermektedir. Mimar Sinan'ın eseri üzerinde bilinen tek imzası olan bu levhada, tanındığı ad yerine sadece Yûsuf adının yazılışı onun daima alçak gönüllü görünmek isteğinin bir belirtisi olarak kabul edilebilir. Nitekim Sâî Mustafa Çelebi'ye yazdırdığı manzum otobiyografyasında kendisini, "Bu tilmîz-i habîb pîr-i necâr / Kulun Yûsuf bin Abdullah mi'mâr" şeklinde takdim eder. Osmanlı devrinde Yûsuf adının daima Sinâeddin adı ile beraber oluşu ve devşirmelerde baba adı olarak da "abd"lı adların kullanılması bunun Sinan'ın imzası olduğunu gösterir. Türkçe olan ikinci kitâbede yine Derviş Mehmed'in hattı ile köprünün Sultan Süleyman'ın fermanıyla yapımına başlandığı, fakat onun vefatı üzerine Sultan Selim tarafından bitirildiği ifade edilmiştir. Kitâbedeki tarih beyti şöyledir: "Dedi târihin Hüdâyî ol zamân / Yaptı âb üzre bu cisri Şeh Selîm". Beytin son mısraının ebcedi 975 (1567-68) tarihini verir.

Kanûnî Sultan Süleyman Büyükçekmece'deki eski köprünün harap halde olduğunu ve yolcuların büyük zorluklarla buradan geçebildiklerini görerek yeni bir köprü inşası için ferman verdiğinde Mimar Sinan yeni köprünün her ayağı için "bir kalyon" büyüklüğünde kalıp sandıkları yaptırmış, bunların içlerine 2-3 insan boyu kazıklar çakılmış ve aralarına kurşun akıtılarak birbirlerine bağlanmıştı. Selânikî Mustafa Efendi'nin yazdığına göre Defterdar Hasan Çelebi ile

Büyükçekmece Köprüsü ve köprünün kitâbesi - İstanbul

muhasebeci Hüsrev Bey bina emini ve bina nâzırı tayin edilmişlerdir.

Kanûnî Sultan Süleyman çıktığı Sigetvar seferinde vefat ettiğinden köprünün inşası oğlu Sultan II. Selim tarafından tamamlanmıştır. Yapımından az sonra selin tahrip ettiği bazı gözler yine Mimar Sinan eliyle tamir edilmiştir. 1061 (1651) yılında buradan geçen Evliya Çelebi, "ibretnümâ" olarak vasıflandırdığı köprünün yirmi altı gözlü ve kitâbesinin Karahisârî Hasan Çelebi hattı ile olduğunu bildirirken yanılmıştır. Batıdan kara yoluyla gelirken bu köprünün üstünden geçen bütün yabancı seyyahlar seyahatnâmelerinde bu mimari şaheserden hayranlıkla bahsederler. Genellikle köprü İtalyanca olarak Ponte Grande adıyla anılmıştır. Büyükçekmece Köprüsü'nün Lemaitre adında bir ressam tarafından çizilerek Danvin isminde bir hakkâk eliyle hakkedilen, çelik gravür tekniğinde basılmış güzel bir resmi XIX. yüzyıl başlarındaki romantik görünümünü aksettirir. Osmanlı döneminde Rumeli'ye yapılan seferlerin çoğunda bu köprü üzerinden geçilmiştir. 1877 Osmanlı-Rus, 1912 Balkan savaşlarında bozguna uğrayan ordunun bu köprü üzerinden dönüşü de hazin bir hâttir. 1960'lı yıllarda bir Rum'un kıskırttığı iki kişi, içinde güya büyük bir hazinenin saklı olduğuna inanarak köprünün kitâbe köşkünde Mimar Sinan'ın adının yazılı olduğu kısmı kitâbe ile birlikte parçalamışlardır. Daha sonra bu kısım ve kitâbe yeniden yapılmıştır. 1970 yılında da tarihî ve mimari önemi göz önüne alınarak köprünün harap olan bazı bölümleri restore edilmiştir. Bugün esas trafik az restore yapılmış olan modern köprüden geçirilmiş ve bu tarihî eser nisbeten korunmuştur.

Büyükçekmece Köprüsü, inişli çıkışlı dört bölümden oluşmuş ilgi çekici bir mühendislik eseridir. Toplam uzunluğu 635,57 m. olup 7,17 m. genişliğindedir. Yedi gözlü olan birinci bölümün uzunluğu 157,23 m. olarak ölçülmüştür. Bunu 25,41 m. uzunluğunda bir bağlantı aralığı takip eder. İkinci bölüm yine yedi gözlü ve 135,10 m. uzunluğundadır. 15,52 m. ölçüsündeki bir aralıktan sonra gelen üçüncü bölüm ise 101,25 m. uzunluğa sahiptir ve beş gözlüdür. 17,34 metrelik bir aralıktan sonra geçilen dördüncü bölüm dokuz gözü ve 183,72 m. uzunluğu ile en büyük bölümü teşkil eder. Köprünün göz sayısı yirmi sekizdir. Sivri kemerli bu gözlerin en küçüğünün açık-

lığı 4,50 m. olmasına karşılık dördüncü bölümde olan en büyüğü 11,86 m. ölçüsünde bir açıklığa sahiptir. Köprünün iki yanında korkuluk levhaları vardır. Ayrıca her bölümün başında ve sonunda bütün Türk köprülerinde görülen babalar bulunmaktadır. Her bölüm arasındaki bağlantı aralıklarının korkuluksuz olması, büyük taşkınların suların fazlasının köprüye zarar vermeden buradan aşarak akıp gitmesi için yapıldıklarını düşündürmektedir.

Köprünün bir bölümünün ortasında, en geniş kemerin üstünde dinlenme sehirleri vardır. Diğer bir bölümün başında ise karşılıklı olarak birer kitâbe köşkü bulunur. Oturma şekilleri çok ufak olan bu köşkerlerin satırlarını Arapça ve Türkçe kitâbeler kaplar. Kitâbenin iki yanındaki pâyelerin başlık yerlerinde, Arapça kitâbenin iki yanına "lâ ilâhe ilâllah" ve "Muhammedün Resûlullah" ibareleri işlenmiştir. Türkçe kitâbenin pâyelerinde ise "amel-i Yûsuf b. Abdulah" ve "gafferalâhu lehü ve li'l-mübâşirîn" yazıları yer almaktadır. Kitâbeleri taşıyan köşkerler (veya duvarlar) şahnişin şeklinde dışarı taştığından bunların altlarındaki çıkıntılar mukarnaslar halinde yapılmıştır.

Büyükçekmece Köprüsü, köprü vakfının günümüze ulaşan muhteşem bir örneğidir. Mimar Sinan'ın ustalığını ve hatıra dehasını gösteren bu yapı, mimarisi ve çok geniş bir arazi üzerinde kurulmuş olması bakımından da Osmanlı dönemi Türk mühendisliğinin başta gelen bir anıttır.

BİBLİYOGRAFYA :

Eyyübî, *Menâkıb-ı Sultan Süleyman: Risâle-i Pâdişâh-nâme* (haz. Mehmet Akkuş), Ankara 1991, s. 264-267; Sâî, *Tezkiretül-ebniye*, Ankara 1965, s. 111; a.e., *İÜ Ktp.*, nr. T 6826, s. 68-71; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, III, 291-292; J. M. Jouannin — J. von Gaver, *Turquie*, Paris 1840, s. 154, lv. 72 (eski gravürü); C. Jireček, *Die Heerstrasse von Belgrad nach Constantinopel*, Prag 1877, s. 53, 102, 113; Orhan Bozkurt, *Koca Sinan'ın Köprüleri*, İstanbul 1952, s. 54; Cevdet Çulpan, *Türk Taş Köprüleri*, Ankara 1975, s. 142-147, lv. CIII-CVI; Gülgün Tunç, *Taş Köprülerimiz*, Ankara 1978, s. 39-42 (39. sayfada Sinan'ın imzasının tahrip edilmiş fotoğrafı bulunmaktadır); Aptullah Kuran, *Mimar Sinan*, İstanbul 1986, s. 403; H. Bakı Kunter, "Kitâbelerimiz", *VD*, II (1942), s. 448-449; Nezir Tuğrul, "Büyükçekmece Köprüsü", *Arkipekt*, XIV/5-6, İstanbul 1944, s. 113; Erdem Yücel, "Büyükçekmece'de Türk Eserleri", *VD*, IX (1971), s. 96-99; İbrahim Hakkı Konyalı, "Büyükçekmece Köprüsü", *İst.A*, VI, 3230-3234.

SEMAVİ EYİCE

BÜZGAŞIYYE

(البرغشية)

Sühreverdiyye tarikatının
Necîbüddin Ali b. Büzgaş'a
(ö. 678/1279)
nisbet edilen bir kolu
(bk. NECİBÜDDİN b. BÜZGAŞ).

BÜZÜRC b. MUHAMMED

(بوزرج بن محمد)

Ebû Muhammed Büzürc b. Muhammed
el-Arûzî (II/VIII. yüzyıl [?])

Küfeli râvî, dil ve edebiyat âlimi.

Klasik kaynaklardan *Mu'cemül-üdeba'*, *el-Vâfi* ve *el-Fihrist*'in bir neşrinde (Kahire 1348) adının Berzah (بزرخ), Rızâ Teceddüd neşrinde ise Nezerrah (نزرخ) şeklinde tesbit edildiği görülmektedir. Sezgin de Berzah'ı tercih etmiştir (GAS, VIII, 119). İbn Hacer ise adının Büzürc olduğunu söylemektedir. Büzürc, Farsça *büzürg* (büyük) kelimesinin Arapça'laşmış şeklidir.

Büzürc'ün hayatı hakkında yeterli bilgi bulunmadığı gibi doğum ve ölüm tarihleri de belli değildir. Benî Becîle'nin veya Benî Kinde'nin himayesinde bulunduğu kaydedilmektedir. Güçlü bir hafızaya sahip olmakla beraber aynı bilgileri farklı zamanlarda farklı kaynaklara isnat ederek değişik şahıslara nakletmesi sebebiyle onun rivayetlerine olan güven sarsılmıştır. Ayrıca bilinmeyen ve tanınmayan topluluklardan rivayetlerde bulunması yalancı olarak nitelendirilmesine yol açmış ve bu yüzden son günlerini yalnızlık içinde geçirmiştir. Tâbiîn âlimlerinden Yûnus b. Ubeyd (ö. 139/756) onun için, "Ya en mükemmel veya en yalancı râvidir" diyerek şahsiyeti hakkındaki belirsizliği dile getirmiştir.

Daha çok aruz üzerinde çalışan Büzürc, Halîl b. Ahmed'in aruz konusunda ortaya koyduğu kuralları tenkit etmiş ve onun kurduğu *dâire*'leri, koyduğu terimleri reddetmiştir. Büzürc'ün günümüze kadar geldiği bilinmeyen *el-'Arûzü'l-kebîr*, *el-'Arûzü's-şagîr*, *Me'âni'l-'arûz* (alfabetik olduğu söylenmektedir), *en-Nakz 'ale'l-Halîl ve tağlîhu* *fi Kitâbi'l-'Arûz*, *Kitâbü'l-Evsaf fi'l-'arûz*, *Tefsîrül-ğarîb* ve İbnü'n-Nedîm'in derilere yazılmış bir nüshasını gördüğünü söylediği *Binâ'ül-kelâm* gibi çalışmaları bulunmaktadır.